

НАГЛАСИ И ПРЕДПОЧИТАНИЯ ЗА ЧЕТЕНЕ СРЕД УЧЕНИЦИТЕ В БЪЛГАРИЯ И В ЧУЖБИНА

Доц. д-р Антония Радкова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията разглежда и сравнява навиците, предпочитанията и отношението към четенето сред българските деца, живеещи в чужбина, в съпоставка с тези на техните връстници в България. В текста са анализирани предпочитаните типове литература, литературни жанрове, отношението към различните формати на четене (аудио, дигитално, на хартия), склонностите за мултитаскинг по време на четене и др. Изследването се основава на резултатите от мащабно онлайн социологическо проучване, проведено в България и сред българските общности в чужбина.

Ключови думи: четене; литература; български език зад граница

Процесите на миграция и глобализация значително промениха демографския облик на българските подрастващи, като все повече български деца, за които българският език е майчин, израстват в чужбина в билингвална среда. Тези деца се обучават в образователни институции на езика на държавата, в която живеят, докато у дома и в близката си среда говорят на български език. Тази езикова двойственост предполага, че процесът на обучение по четене и развитието на уменията за четене се осъществяват предимно на чуждия език, докато българският остава в периферията на формалното образование.

Билингвално четене, или четенето на два езика играе ключова роля в когнитивното развитие и културната осведоменост на децата. Проучванията показват, че билингвалното четене може да подпомогне езиковата интуиция на учениците, като ги излага на разнообразни граматически структури и лексикални системи (Bialystok 2001). Билингвалното четене може също така да подобри когнитивната гъвкавост, паметта и способността за решаване на проблеми. Двуетичието стимулира развитието на когнитивни умения, способността за обработване на информация, паметта и вниманието. Четенето на различни езици дава възможност на учениците да видят света през различни културни призми, което води до по-дълбоко разбиране на разнообразието и развива толерантността (Cummins 2000).

Настоящото изследване има за цел да съпостави навиците, предпочитанията и отношението към четенето на български език сред българските деца, живеещи в чужбина, с тези на техните връстници в България. Изследването се основава на резултатите от мащабно онлайн социологическо проучване, проведено в България и сред българските общности в чужбина. В изследването се разглеждат различни аспекти на четенето, включително честотата на четене на художествена литература, научно-популярни текстове, вестници и списания, медийни текстове в интернет и енциклопедии. Анализът разкрива тенденции в честотата на четене, предпочитаните жанрове и типове текстове, както и навиците за използване на новите технологии и съпътстващите четенето дейности. Данните са събрани чрез анкетно проучване сред над 11 хиляди респонденти на възраст между 11 и 16 години, като са обхванати както живеещи в България, така и такива, които живеят в други държави. Резултатите са представени в процентни съотношения и позволяват съпоставка между различните групи респонденти.

Изследването е проведено в периода края на 2023 година и началото на 2024 година, като данните са събрани чрез онлайн анкета. Проучването дава възможност за задълбочен анализ на нагласите и поведението на учениците по отношение на четенето и разкрива важни тенденции в тази област.

1. Дигитално, аудио и четене на хартия

Четенето на книги е в процес на трансформация на форматите на текстовете, като дигиталните устройства допълват традиционните хартиени формати с електронни книги и аудиокниги. Данните показват, че тийнейджърите, живеещи в чужбина, са по-склонни да приемат новите технологии и формати за четене, в сравнение със своите връстници в България. Преди коментарите и анализа на данните е важно да се отбележи, че научните изследвания показват, че четенето на хартия води до по-добро запаметяване и разбиране на текста в сравнение с четенето на екран (Mangen 2008).

Мнозинството анкетирани както в България, така и извън границите ѝ предпочитат да четат текстове на хартиен носител. Като цяло, независимо от местоживеенето, 60% предпочитат четенето на хартиен носител и около 40% от всички ученици предпочитат четенето на екран.

Предпочиташ ли четенето на екран пред четенето на хартиен носител?

	България	Друга държава
НЕ	60,9%	54,2%
ДА	39,1%	45,8%

46% от респондентите, живеещи в чужбина, предпочитат да четат на екран пред четенето на традиционни книги. Това е значително по-висок процент в сравнение с учениците в България, където 39% са склонни да четат от дисплей.

Предпочитаеш ли слушането на аудио книги пред четенето на хартиен носител?

	България	Друга държава
НЕ	60,9%	54,2%
ДА	39,1%	45,8%

Половината (50%) от живеещите в чужбина предпочитат да слушат аудиокниги вместо да четат текстове на хартия. Този резултат показва по-голяма популярност на аудиокнигите сред респондентите в чужбина. За сравнение само 38% от учениците в България избират да слушат аудиокниги пред четенето на хартия. При анализ на общите данни независимо от местоживеенето мнозинството от всички анкетирани (61%) предпочитат четенето на хартия, докато 39% предпочитат слушането на аудиокниги.

Данните показват, че учениците, живеещи в чужбина, са по-склонни да приемат новите технологии и формати за четене, като аудиокнигите и електронните книги, отколкото техните връстници в България. Разликите между учениците в България и тези в чужбина може да се дължат на различни фактори, като наличието или липсата на аудиокниги на родния език, достъпа до тях, културни предпочитания, както и на разликите в образователните системи и достъпа до технологии, включително това какви технологии са налични в училищата и библиотеките. В държави с по-добра технологична инфраструктура и лесен достъп до аудиокниги е логично да се предположи, че учениците ще са по-склонни да използват тези формати.

2. Отношение към различните типове текстове

Данните от социологическото проучване показват интересни разлики в нагласите за четене в България и в чужбина по отношение на различни типове литература и медийни текстове.

Колко често четеш ...?		Много често	Често	Понякога	Рядко	Никога
Художествена литература	България	13%	19%	31%	28%	9%
	Друга държава	14%	16%	20%	23%	28%
Научнопопулярни текстове	България	6%	16%	32%	34%	12%
	Друга държава	9%	11%	23%	23%	34%
Вестници и списания	България	2%	5%	16%	35%	41%
	Друга държава	5%	5%	23%	29%	39%

Медийни текстове в интернет	България	17%	22%	28%	22%	10%
	Друга държава	17%	17%	19%	22%	25%

2.1. Четене на художествена литература

Общият поглед върху данните показва, че художествената литература е вторият предпочитан тип текстове за четене, изпреварван само от текстовете в интернет. Тийнейджърите в България и в чужбина имат, в общи линии, сходни навици за четене на художествена литература, като децата в чужбина четат по-малко от връстниците си в България. Около една трета от анкетираните четат много често и често, като процентът в България и в чужбина е почти еднакъв (съответно 32% и 30%). Още почти една трета (30%) в България и една пета (20%) в чужбина четат понякога. В чужбина се наблюдава значително по-висок процент на отговорили, че никога не четат художествена литература (28% в сравнение с едва 9% в България). Това може да показва, че в чужбина четенето на художествена литература е по-трудно или по-недостъпно за някои ученици. Логично е да се предположи, че достъпът до художествена литература на български в чужбина е значително по-ограничен.

2.2. Четене на научнопопулярни текстове

Четенето на научнопопулярни текстове е по-често сред тийнейджърите в България, където 32% четат понякога и 22% – често и много често. В чужбина, макар и малко по-голям процент да четат много често (9% спрямо 6% в България), има значително по-голям брой респонденти, които никога не четат такива текстове (34% в сравнение с 12% в България).

2.3. Четене на вестници и списания

Четенето на вестници и списания е относително рядко и в двете групи, но с леко предимство за подрастващите в чужбина, където 10% четат често и много често в сравнение със 7% в България. Процентът на анкетираните, които никога не четат вестници и списания, е сравнително висок и сходен в двете групи (41% в България и 39% в чужбина).

2.4. Четене на медийни текстове в интернет

Медийните текстове в интернет са най-популярните типове текстове сред всички респонденти, като около 17% от учениците и в България, и в чужбина четат много често и още 22% в България и 17% в чужбина ги четат често. Въпреки това процентът на отговорилите, че никога не четат такива текстове, е значително по-висок в чужбина (25% спрямо 10% в България). Това може да показва, че българските ученици по-често използват интернет източници на информация на български език като източник на информация и новини.

Като обобщение данните показват, че младите хора в България са по-склонни да четат редовно различни видове текстове, докато връстниците им

в чужбина показват по-поляризирани нагласи – или четат много често, или изобщо не четат определени типове текстове.

3. Предпочитани жанрове

Данните показват, че желанието за четене на респондентите в България и в чужбина се различава и по отношение на различни жанрове. В България учениците показват по-голям интерес към романтични истории, научна фантастика и разкази, докато връстниците им в чужбина имат по-голямо разнообразие в предпочитанията си, но също така и по-голям процент от тях не четат определени жанрове, като поезия, разкази и романи игри.

3.1. Романтични истории

В България 15% от учениците четат романтични истории много често, докато 33% никога не четат този жанр. В чужбина само 10% от учениците четат романтични истории много често и почти половината (44%) никога не четат този жанр. Това показва значително по-слабо изразен интерес към романтичните истории сред учениците в чужбина, докато в родината има умерен интерес към романтичната литература, като също така съществува и значителна част от подрастващите, които изобщо не проявяват интерес към този жанр.

3.2. Исторически романи

Историческите романи се четат много често от незначителен брой (6%) от респондентите в България, докато 28% от тях никога не четат такива книги. Същият процент (6%) от учениците в чужбина четат исторически романи много често, но 35% никога не четат този жанр, което е със 7% повече в сравнение с България. Историческите романи не са популярни и в двете анализирани групи.

3.3. Научна фантастика

Научната фантастика е предпочитана много често от една десета от тийнейджърите в България, докато 21% никога не четат този жанр. Този процент показва умерен интерес към научната фантастика. В чужбина също една десета четат научна фантастика много често, но делът на тези, които никога не се обръщат към нея, е значително по-голям (32%), което е значително по-висок процент в сравнение с България.

3.4. Фентъзи

Данните показват, че фентъзито се радва на значителна популярност както в България, така и в чужбина. В България 16% от децата четат фентъзи много често, докато 22% никога не четат подобни книги. В чужбина същият процент (16%) четат фентъзи много често, а 33% – никога, което е значително по-висок процент

на отказ от този жанр в сравнение с връстниците им в България.

3.5. Романи игри

Романите игри са предпочитани много често само от 6% от респондентите в България, а 39% от тях никога не четат такъв жанр. В чужбина малко повече (9%) четат романи игри много често, но почти половината (45%) никога не обръщат към тях, което е значително по-висок процент в сравнение с България. Романите игри са нишов жанр и в двете групи, но учениците в чужбина са още по-малко склонни да четат такъв тип литература.

3.6. Разкази

Разказите се четат много често от всеки десети от анкетираните в България, докато 14% никога не ги четат. В чужбина 9% от учениците четат разкази много често и 25% никога не четат този жанр. Разказите са по-популярни сред учениците в България, докато в чужбина по-голям процент не четат този жанр.

3.7. Комикси

Комиксите се четат много често от 8% от учениците в България, но цели 40% никога не са се интересували от тях. В чужбина отношението към комиксите е приблизително същото (11% срещу 37%). Комиксите имат малко по-голяма популярност сред учениците в чужбина, но и там значителен е дялът на тези, които не проявяват интерес към този жанр.

3.8. Поезия

Поезията е сравнително непопулярен жанр и в двете групи, като в България тя е предпочитана от 7% от учениците, а почти всеки трети (31%) не обича поезия. В чужбина всеки десети чете поезия много често, докато 38% никога не четат поезия.

Резултатите от проучването показват значителните различия в литературните предпочитания на анкетираните в България и в чужбина. Въпреки че определени жанрове, като фентъзи и научна фантастика, имат привърженици и в двете анализирани групи, живеещите в чужбина показват по-голямо разнообразие в жанровите си предпочитания, но и по-голям процент на отказ от четене на определени жанрове.

4. Цели на четенето сред учениците, живеещи в България и в чужбина

Данните от социологическото проучване предоставят ценна информация за целите на четенето сред учениците, живеещи в България и в чужбина. Разгледаните категории включват четене на книги, вестници и списания, както и на електронни текстове, като анализът разкрива интересни тенденции и различия в нагласите.

4.1. Четене на книги

Четенето на книги за удоволствие е най-често срещаната цел сред респондентите в България, където 40% от респондентите посочват този мотив, в сравнение с 29% от учениците в чужбина. Това показва, че в България има по-силна култура на четене за удоволствие, докато в чужбина този процент е по-нисък, вероятно поради различни културни и образователни контексти.

Забележителен е високият процент на децата в чужбина, които четат книги, защото ги карат родителите им (25% в сравнение със 7% в България).

4.2. Четене на вестници и списания

Четенето на вестници и списания за удоволствие е почти равномерно разпределено между анкетираните в България и в чужбина (31% и 33% съответно). Интересен аспект тук е по-високият процент на учениците в България, които ги четат, за да споделят прочетеното (18% в сравнение с 11% в чужбина). Важно е да се отбележи също така, че четенето с цел да се научи нещо ново, е по-често срещано в България (32% срещу 23% в чужбина).

4.3. Четене на електронни текстове

Четенето на електронни текстове за удоволствие също се среща често както в България, така и в чужбина (35% и 23% съответно). Въпреки това отново се забелязва по-висок процент на ученици в чужбина, които четат тези текстове, защото ги карат родителите (16%).

Анализът на данните показва ясно изразени различия в целите на четене между учениците в България и тези, живеещи в чужбина. Българските ученици по-често четат за удоволствие и за да научат нещо ново, докато учениците в чужбина, изглежда, са по-силно мотивирани от родителски натиск. Тези резултати подчертават значението на културните и социалните фактори при формирането на читателските нагласи и поведението на учениците в различни държави. Те също така предполагат, че политиките за насърчаване на четенето трябва да бъдат адаптирани към специфичните нужди и мотивации на учениците в различни културни контексти. Успешното насърчаване на четенето изисква разбиране на социално-културния контекст и подходите към мотивацията, които съответстват на конкретната аудитория.

5. Време, честота и продължителност на четенето

Резултатите от проучването дават интересна представа за времето, което подрастващите отделят за четене, продължителността на четенето и броя на прочетените книги месечно.

5.1. Време за четене на седмица

Като се разгледа времето, което учениците отделят за четене на седмица, се забелязват някои значими различия. Анкетирания в България са по-склонни да четат за кратки периоди: 22% от тях четат средно половин час на седмица в сравнение с 15% в чужбина. В същото време, по-голям процент от респондентите в чужбина (26%) четат по-малко от 10 минути или изобщо не четат, докато този процент за България е по-нисък (15%). От друга страна, по-голям процент от учениците в чужбина (29%) посочват, че четат няколко часа седмично, което е малко по-високо от процента за България (27%).

5.2. Продължителност на четенето

Данните показват, че веднъж започнали да четат, респондентите в чужбина са по-склонни да прекратят четенето по-рано: 28% от тях прекратяват четенето след по-малко от 15 минути, докато този процент за България е само 15%. От друга страна, по-голям процент от тийнейджърите в чужбина (22%) четат повече от час, което е малко над процента за България (18%).

Повечето ученици както в България, така и в чужбина, посочват, че обикновено четат между 15 и 60 минути, преди да спрат, като тези интервали са най-предпочитани в двете групи.

5.3. Брой прочетени книги на месец

По отношение на броя на прочетените книги респондентите в чужбина имат повече прочетени книги на месец. 8% от тях посочват, че прочитат повече от седем книги, в сравнение с едва 2,2% в България. Също така по-голям процент от учениците в чужбина (7%) четат между пет и седем книги на месец, в сравнение с 4% в България.

Най-голям дял от анкетираните както в България (58%), така и в чужбина (40%) четат между една и три книги на месец. Обезкуражаващи са данните, че всеки четвърти ученик в България (25%) и всеки трети в чужбина (33%) не прочита дори и една книга на месец.

Данните разкриват различия в навиците за четене на учениците в България и в чужбина. Учениците в България са по-склонни да четат по-кратко време, но по-често. В същото време, учениците в чужбина са склонни или да не четат изобщо, или да четат за по-дълги периоди и да прочетат повече книги на месец.

6. Навици за четене и съпътстващите го дейности

Според журналиста Николас Кар постоянната свързаност и наличието на множество стимули онлайн променят начина, по който мислим, и водят до

по-повърхностно, разпокъсано внимание. Това има негативен ефект върху способността да се фокусираме върху сложни и продължителни задачи, като четенето на дълги текстове. Паралелното изпълнение на няколко задачи по време на четене води до намаляване на когнитивната ефективност. По този начин, когато едновременно четем текст и извършваме други дейности, например слушаме музика или следим социалните мрежи, нивото на концентрация и разбиране значително намалява (Carr 2012).

Данните от проучването предоставят и интересна информация за навиците на учениците в България и в чужбина, свързани с четенето и съпътстващите го дейности, като слушане на музика, чатене, гледане на видео, следене на социални мрежи и разговори по телефон. Анализът разкрива някои значителни различия в тези навици, които могат да отразяват различни културни и социални влияния.

6.1. Слушане на музика по време на четене

Слушането на музика по време на четене е дейност, която се практикува почти еднакво често както от учениците в България, така и от тези в чужбина. Резултатите показват, че 39% от респондентите в България никога не слушат музика, докато четат, което е малко повече от техните връстници в чужбина (32%). Въпреки това по-голям процент от учениците в чужбина слушат музика най-често по време на четене (29% в сравнение с 24% в България).

6.2. Чатене с приятели по време на четене

Резултатите показват, че значителен процент от тийнейджърите и в България, и в чужбина никога не чатят с приятели, докато четат (45% и 49% съответно). Въпреки това учениците в чужбина са по-склонни да чатят често или най-често по време на четене (общо 29,4% в чужбина срещу 20% в България).

6.3. Гледане на видео/телевизия по време на четене

Гледане на видео/телевизия по време на четене е дейност, която е сравнително рядко срещана както в България, така и в чужбина, като около половината от учениците в България и в чужбина посочват, че никога не правят това, докато четат. Малко по-голям процент от учениците в чужбина гледат видео или телевизия най-често по време на четене (20% срещу 12% в България).

6.4. Следене на социалните мрежи по време на четене

Следенето на социалните мрежи по време на четене също е по-често срещано сред учениците в чужбина, където 19% от тях посочват, че правят това най-често, в сравнение с 13% в България. В България 48% от анкетираните никога не следят социалните мрежи, докато четат, което е значително повече от връстниците им в чужбина (38%). Това може

да показва по-силна зависимост от социалните мрежи сред учениците в чужбина.

6.5. Разговори (по телефон или на живо) по време на четене

Разговорите по телефон или на живо по време на четене също са по-често срещани сред учениците в чужбина. В България 55% от респондентите никога не водят разговори, докато четат, докато този процент е по-нисък в чужбина (42%). Същевременно по-голям процент от учениците в чужбина (20%) посочват, че най-често говорят по телефон или на живо по време на четене, в сравнение с едва 10% в България.

Данните от проучването разкриват интересни различия в поведението на подрастващите в България и в чужбина, когато става въпрос за съпътстващи четенето дейности. Въпреки че и в двете групи съществува сходство в някои навици, като например слушането на музика, учениците в чужбина са по-склонни да участват в дейности, които потенциално могат да отвлечат вниманието им по време на четене, като чатене, следене на социални мрежи и гледане на видео. Тези различия могат да бъдат свързани с различия в културните нагласи, достъпа до технологии и социалната среда, в която живеят учениците. Тези тенденции предполагат, че учениците в чужбина може да бъдат по-податливи на отвличане на вниманието по време на четене, което би могло да се отрази на ефективността на тяхното учене и разбиране на прочетеното.

6. Заключение

Настоящото изследване предлага анализ на навиците и предпочитанията за четене сред ученици от български произход, живеещи в България и в чужбина. Данните разкриват значителни различия между двете групи по отношение на някои фактори, като формати за четене, честота и продължителност на четенето, както и предпочитания към литературните жанрове, като например, че децата в чужбина са по-склонни да използват дигитални формати и аудиокниги, докато техните връстници в България все още предпочитат традиционното четене на хартиен носител.

Въпреки тези разлики и в двете групи се забелязва тенденция за намаляващ интерес към художествената литература и увеличаващ се към медийните текстове в интернет. Важно заключение от изследването е необходимостта от целенасочена подкрепа за насърчаване на четенето и съхраняване на българския език сред учениците в чужбина, като се отчетат техните специфични нужди и предизвикателства в двуезична среда. Изводите от изследването подчертават важноста на адаптиране на образователните стратегии с оглед на културните и социалните особености на различните контексти.

Представените в изследването резултати подчертават значението на културните и социалните фактори при формирането на читателските нагласи и

поведението на учениците в различни държави. Като извод от анализа е препоръката политиките за насърчаване на четенето да бъдат адаптирани към специфичните нужди и мотивации на учениците в различни културни контексти. За да насърчим на четенето на български език сред българчетата в чужбина, трябва да разберем и съотнесем образователните политики със социално-културния контекст и конкретната аудитория.

Резултатите от това изследване могат да послужат като основа за разработване на ефективни стратегии за насърчаване на четенето сред учениците както в България, така и в чужбина, като се вземат предвид уникалните потребности и предизвикателства пред всяка група.

Благодарности и финансиране

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

Acknowledgments and Funding

This study is financed by the European Union – NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

REFERENCES

- BIALYSTOK, E., 2001. *Bilingualism in development: Language, literacy, and cognition*. Cambridge University Press.
- CARR, N., 2020. *The shallows: What the Internet is doing to our brains*. Infodiar.
- CUMMINS, J., 2000. Language, power and pedagogy: Bilingual children in the crossfire. *Multilingual Matters*.
- MANGEN, A., 2008. Hypertext fiction reading: haptics and immersion. *Journal of research in reading*, vol. 31, no. 4, pp. 404 – 419.

ATTITUDES AND PREFERENCES FOR READING AMONG STUDENTS IN BULGARIA AND ABROAD

Abstract. The article examines, analyzes, and compares the habits, preferences, and attitudes towards reading among Bulgarian children living abroad, in comparison with their peers in Bulgaria. The text analyzes the preferred types of literature, literary genres, attitudes towards different reading formats (audio, digital, print), tendencies for multitasking while reading, and more. The study is based on the results of a large-scale online sociological survey conducted in Bulgaria and among Bulgarian communities abroad.

Keywords: Bulgarian language abroad; reading; literature

✉ **Dr. Antonia Radkova, Assoc. Prof.**

WoS Researcher ID: AAY-9249-2020

ORCID iD: 0000-0002-4154-7366

Faculty of Slavic Philologies

University of Sofia

Sofia, Bulgaria